

ГАРОВ ЭҲТИЁТ ЧОРАСИНИ ТАНЛАШДА СУД НАЗОРАТИ ВА ҲИМОЯ ТОМОНИ ТАШАББУСИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Рахимбердиев Дилмурод Рустамович

Самарканд вилояти прокуратураси 16-булим катта прокурори.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.23350233>

Аннотация. Тезисда гаров эҳтиёт чорасини қўллашнинг алоҳида процессуал муаммоси конституциявий кафолатлар, МДХ давлатлари қонунчилиги ва 2024 йилги илмий адабиётлар асосида таҳлил қилинади. Амалдаги ҳуқуқий механизмни такомиллаштиришга оид муаллифлик таклифлари асосланади.

Калит сўзлар: гаров, эҳтиёт чораси, суд назорати, процессуал кафолат, мутаносиблик, мулкӣ ҳуқуқлар.

Эҳтиёт чораларини танлашда асосий процессуал вазифа шахснинг айбдорлигини олдиндан баҳолаш эмас, тергов ва суд жараёнининг тўғри кечишини таъминлашдир. Шу боис гаровга оид қарор айблов оғирлигининг механик натижаси бўлмаслиги, аниқ процессуал хавфларга асосланиши лозим. [1; 2].

Конституциянинг 20-моддаси ҳуқуқий таъсир чораларининг мутаносиблигини талаб қилади. 27-модда шахс эркинлигини кафолатлайди, 28-модда эса айбсизлик презумпциясини мустаҳкамлайди. ПФ–4850-сон Фармонда суд мустақиллиги ва инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш устувор вазифалар сифатида белгиланган. Ушбу қоидалар гаровни рад этиш қарорининг ҳам етарли асосларга эга бўлишини талаб қилади [1; 3].

Муаммо фақат гаровни ким танлашида эмас, балки ҳимоя томони тақдим этган муқобил чорага оид далиллар қандай текширилишидадир. Агар суд қамокни қўллашни муҳокама қилар экан, гаров ҳақидаги таклифни мустақил баҳоламаса, муқобил эҳтиёт чораси формал имкониятга айланади. Бундай ҳолатда суд назорати эркинликни чеклаш заруратини текшириш вазифасини тўлиқ бажармайди.

О.А. Шушкина, Д.А. Абражеев ва Е.В. Цветкова 2024 йилги мақоласида гаровнинг қонунчилик ва амалиётдаги муаммоларини тадқиқ этади [5]. Уларнинг мавзуга ёндашуви институтни самарали ишлатиш заруратини кўрсатади. Биз ушбу умумий мақсадни қўллаб-қувватлаймиз, бироқ суднинг гаровни танлаш ваколатини кенгайтиришнинг ўзи етарли деб ҳисобламаймиз. Суд рад этиш сабабларини ҳам аниқ процессуал хавфлар билан боғлаши лозим.

Мальцеванинг 2024 йилги иши гаровни қўллаш муаммоларига бағишланган [6].

Гаровнинг амалий қийматига эътибор бериш ўринли. Бироқ самарадорликни фақат гаровни қўллаш ҳолатлари сони билан баҳолаш нотўғри бўлар эди. Мезонлар қаторига шахснинг чақирувга келиши, терговга тўсқинлик қилмаслиги, қамокдан асоссиз фойдаланишнинг камайиши ва қарорларнинг асосланганлиги ҳам киритилиши зарур.

Россия ЖПК 106-моддасига кўра гаров ҳақида гумон қилинувчи, айбланувчи ёки бошқа жисмоний ва юридик шахс судга илтимоснома киритиши мумкин. Бу ҳолат ҳимоя томони ташаббусининг мустақил аҳамиятини кўрсатади [7]. Шу билан бирга, суднинг илтимосномани қабул қилиши билан уни мазмунан қаноатлантириши ўртасида фарқ бор.

Қиёсий таҳлил учун энг муҳим жиҳат — суднинг далилларга муносабати ва рад этиш қарорини асослантиришидир.

Қозоғистон ЖПК 145-моддаси гаровни тергов судьяси санкцияси ёки суд қарори асосида қўллашни назарда тутди. Тергов органи илтимосномага унинг асослилигини тасдиқловчи материалларни илова қилади [8]. Ушбу механизм судга тақдим этиладиган далиллар тўпламини шакллантиришга хизмат қилади. Бироқ суд фақат айблов томони келтирган далиллар билан чекланса, баҳслашув принципининг амалий мазмуни камаяди.

Шу сабабли ҳимоя томонининг муқобил далиллари ҳам текширилиши шарт.

Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пактнинг 9-моддаси 3-қисмида судгача қамокда сақлаш умумий қоида бўлмаслиги, озод қилиш эса судга келишни таъминловчи қафолатларга боғланиши мумкинлиги кўрсатилган [4]. Бу қоида ҳар бир ишда гаровни албатта қўллаш мажбуриятини англатмайди. У қамок заруратини индивидуал асослаш ва унга нисбатан енгилроқ чораларни ҳақиқий кўриб чиқиш талабини англатади.

Бизнингча, гаровга оид илтимосномани текшириш қуйидаги уч босқичдан иборат бўлиши керак:

биринчиси, процессуал хавфни аниқлаш, қочиш, далилларга таъсир қилиш ёки янги қасддан ҳуқуқбузарлик содир этиш хавфи қандай далиллар билан асосланмоқда?;

иккинчиси, хавфни енгилроқ чоралар билан бартараф этиш имкониятини баҳолаш;

учинчиси, гаров миқдори ва қўшимча мажбуриятлар танланган мақсадга муносиблигини текшириш. Босқичлардан бирини ўтказиб юбориш қарорнинг ишончлилигини пасайтиради.

Фараз қилайлик, айбланувчи доимий яшаш жойига эга, аввал чақирувларга келган, паспортни топширишга ва муайян шахслар билан алоқа қилмасликка тайёр. Прокурор эса фақат айбловнинг оғирлигини кўрсатиб қамокни сўрайди. Бундай ҳолатда гаровни рад этиш учун оғир айбловнинг ўзи етарли эмаслиги ҳақидаги позицияни текшириш зарур. Албатта, яшаш жойининг мавжудлиги ёки аввал келганлик хавфни автоматик равишда йўққа чиқармайди; суд барча далилларни биргаликда баҳолайди.

ЖПКнинг гаров ва эҳтиёт чорасини танлашга оид нормаларига қуйидаги мазмундаги талабни киритишни таклиф қиламиз:

«Гаров эҳтиёт чорасини қўллаш ҳақидаги илтимосномани рад этиш тўғрисидаги қарорда гаров билан бартараф этиб бўлмайдиган аниқ процессуал хавфлар ва уларни тасдиқловчи далиллар кўрсатилади».

Бундан ташқари, амалдаги қонунчилигимизда қамокқа олиш ёки уй қамоғини танлаш ҳақидаги суд муҳокамасида ҳимоя томони гаровни таклиф қилса, суд унинг миқдори, гаров қўювчининг розилиги ва хавфларни камайтирувчи қўшимча шартларни муҳокама қилиши шартлиги белгиланиши лозим. Бу талаб ҳимоя томонининг ташаббусини формал мурожаатдан ҳақиқий процессуал воситага айлантиради.

Гаров ҳақидаги қарор устидан шикоят қилиш ҳуқуқи амалда фойдали бўлиши учун қарорнинг асослантирувчи қисмида умумий иборалар эмас, иш материалларига боғланган далиллар келтирилиши лозим. Масалан, «қочиб кетиши мумкин» деган иборанинг ўзи хавфни исботламайди, чунки уни тасдиқловчи маълумотлар ва ҳимоя томони келтирган қарши далилларга баҳо берилиши керак.

Шунда юкори инстанция суди қарорнинг мақсадга мувофиқлигини эмас, унинг ҳуқуқий асосланганлигини текшириши мумкин бўлади. Бу қоида айбсизлик презумпциясига ҳам мувофиқ. Процессуал хавф ҳақидаги хулоса айбдорлик ҳақидаги яқуний хулосани алмаштирмаслиги шарт.

Гаровни қўллашда суд назоратининг сифати судьянинг қарор қабул қилиш ваколати билан эмас, балки хавфларни далиллар асосида индивидуал баҳолаш ва муқобил чораларни рад этиш сабабларини очиқ кўрсатиш билан белгиланади. Россия ва Қозоғистон тажрибаси гаровга оид суд жараёнини ўрганиш учун асос беради. Ўзбекистонда гаровни ҳақиқий муқобил чорага айлантириш учун рад этиш қарорининг асосланганлиги ва ҳимоя томонининг далил тақдим этиш ҳуқуқини кучайтириш мақсадга мувофиқ.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси.
2. Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодекси // lex.uz/docs/111460.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 21 октябрдаги ПФ–4850-сон Фармони // lex.uz/acts/3050491.
4. Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пакт.
5. Шушкина О.А., Абражеев Д.А., Цветкова Е.В. Залог как мера пресечения: проблемы законодательного регулирования и практики применения // Вестник Владимирского государственного университета. Серия: Юридические науки. 2024. № 2.
6. Мальцева С.Н. Залог как мера пресечения: проблемы применения // Уголовно-исполнительное право. 2024. Т. 19. № 1.
7. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации. // publication.pravo.gov.ru; справочная редакция: consultant.ru.
8. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан // adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231.